

University of Groningen

Epiloog

Peters, Richard

Published in:
Tijdschrift voor Geschiedenis

DOI:
[10.5117/TVGESCH2016.1.PETE](https://doi.org/10.5117/TVGESCH2016.1.PETE)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2016

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Peters, R. (2016). Epiloog: Vooruitblik. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 129(1), 145-150.
<https://doi.org/10.5117/TVGESCH2016.1.PETE>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Epiloog

Vooruitblik

Rik Peters

TVGESCH 129 (1): 145–150

DOI: 10.5117/TVGESCH2016.1.PETE

‘Voorspellen is moeilijk, vooral als het om de toekomst gaat,’ merkte de beroemde fysicus en Nobelprijswinnaar Niels Bohr op over kwantumsprongen. Voorspellen is bijna onmogelijk als het gaat om een groot, volkomen contingent fenomeen als de toekomst van de geschiedtheorie in de Lage Landen. Wanneer dit alles bovendien in het korte bestek van een epiloog dient te gebeuren, zijn de kansen vrijwel nihil. Om deze kansen te maximaliseren zal ik hier de meest geavanceerde middelen inzetten. Ik maak daarbij gebruik van de inzichten van historicus en consultant David J. Staley. In zijn boeiende *History and future* uit 2007 maakt hij duidelijk hoe consultants verhalen over het verleden als uitgangspunt kunnen nemen om scenario’s voor de toekomst te schrijven. Onder verwijzing naar onder anderen Frank Ankersmit stelt Staley dat consultants representaties van het verleden naar de toekomst kunnen ‘omklappen’, om ze vervolgens verder in te vullen met fictieve gebeurtenissen die

ze ontlenen aan de ‘historische verbeelding’.¹ Met behulp van scenario’s kunnen organisaties hun strategie bepalen en rekening houden met eventuele incidenten. In deze epiloog zal ik dezelfde methode toepassen op de toekomstige ontwikkeling van de geschiedtheorie in Nederland en België.

Hoewel de geschiedtheorie in de Lage Landen niet als een organisatie gezien kan worden, heeft ze voldoende coherentie opgebouwd om het onderwerp te vormen van de historische beschouwingen in dit nummer. Deze beschouwingen kunnen we aan de hand van Staleys methode vrijwel moeiteloos omzetten in scenario’s. Ze zijn immers rijk aan allerlei interessante feiten die vanuit originele ‘frames’ gepresenteerd worden. Zo kan Herman Pauls ‘Plaatsbepaling in de tijd’ omgedoopt worden tot ‘De wederopstanding van de Nederlandse geschiedtheorie’ waarin geschetst wordt hoe in een turbulente toekomst geschiedtheoretici antwoord geven op de levensvragen van het grote publiek. Jacques Bos’ ‘Before the parting of the ways’ is om te bouwen tot ‘Living alone together’ dat uit de doeken doet hoe de

¹ David J. Staley, *History and future: using historical thinking to imagine the future* (Lanham 2007) 110–112; 134–138.

recente vervaging van het onderscheid tussen continentale en analytische filosofie tot een herfsttij in de geschiedtheorie zal leiden. Voor wie dat toekomstbeeld te somber is, kunnen we Lorenz' beeld van de Nederlandse geschiedtheorie als 'speel-tuin' van stal halen en naar analogie van Chiel van den Akker een hausse aan handboeken aankondigen. Een goede titel voor dit scenario kan 'Nederland Gidsland' zijn, al heeft Krijn Thijs laten zien dat dit beeld in Duitsland heel anders aankwam: het gaat ook wel eens mis met een imago. Misschien is het meest plausibele scenario daarom 'De Lage Landen aan kop' waarin we de toename van Nederlandse en Belgische bijdragen aan de geschiedtheorie op basis van Berber Bevernages berekeningen naar de toekomst kunnen extrapoleren.

Het aantal mogelijke scenario's is vrijwel onbepaald en dat is precies waar de schoen wringt als de reflectie op het verleden inzet wordt van beschouwingen over de toekomst. Hoe maken we immers uit welk scenario het meest plausibel is? De representatie zelf biedt geen soelaas: zij is immers niet gebonden aan historische feiten, laat staan aan toekomstige feiten. En wat moeten we eigenlijk verstaan onder 'toekomstige feiten'? Feiten zijn per definitie voorbij, het zijn 'facta', 'things done in the past'; 'toekomstige feiten' is een *contradictio in terminis*.

Om ondanks het gebrek aan echte feiten toch plausibele scenario's te schrijven, doen consultants een beroep op het beproefde middel van de SWOT-analyse. Hetzelfde middel zal ik inzetten om twee toekomstscenario's voor de geschiedtheorie in de Lage Landen te schetsen. Deze techniek, ontwikkeld in de jaren vijftig en zestig, onderscheidt de S(trengths) van de W

(eaknesses) van een organisatie, om deze af te zetten tegen O(pportunities) en T(hreats) die van buiten komen.² Soms wordt aan het model nog een 'I' van Issues toegevoegd waarover organisaties zich tijdens lange 'heisessies' kunnen bezinnen. Aan het eind van deze vooruitblik zal ik één issue aan de orde stellen. Een goed scenario eindigt immers niet met een conclusie, maar met een vraag.

Sterke en zwakke punten

Alle artikelen in dit themanummer hebben sterke kanten van de Nederlandse geschiedtheorie in de afgelopen vier decennia aangewezen, maar één kwaliteit is zo evident dat ze bijna onopgemerkt is gebleven. Dankzij het Academisch Statuut van 1982 hebben Nederlandse geschiedtheoretici zich namelijk toegelegd op de bemiddeling tussen geschiedenis en filosofie. Voor deze taak waren zij goed uitgerust omdat ze bijna zonder uitzondering zelf ook een opleiding als historicus hadden genoten. In deze bemiddelaarsrol schuilt de kwaliteit van de Nederlandse geschiedtheorie.

Dit wordt duidelijk wanneer we naar het buitenland kijken. Anders dan in Nederland wordt de theorie daar veel meer door filosofen, sociale wetenschappers en de laatste tijd ook door literatuurwetenschappers bedreven. Zo had een substantieel gedeelte van de sprekers op het eerste congres van het *International Network for the Theory of History* in 2013 in Gent geen achtergrond als historicus. Een vluchtig blik in de afgelopen twee jaargangen van

² Thomas J. Chermack, *Scenario planning in organizations: how to create, use, and assess scenarios* (San Francisco 2011) 108-109.

het tijdschrift *History and theory* bevestigt dit beeld: van de 35 artikelen zijn er zes geschreven door auteurs uit de Lage Landen die op één na allemaal historicus zijn. Van de overige 29 artikelen uit de rest van de wereld werd de meerderheid (15) geschreven door auteurs zonder aantoonbare historische achtergrond.³

Hoewel een historische opleiding niet noodzakelijk is om een goed geschiedtheoreticus te worden, is het wel wenselijk; immers, zoals Kant al opmerkte, begrip zonder ervaring is leeg. Deze leegte wordt soms pijnlijk duidelijk. Zo verkondigde een theoreticus onlangs op een congres dat geschiedschrijving een vorm van ‘uncreative writing’ is: geschiedschrijving zou even simpel zijn als het beschrijven van de verkeerstromen op Brooklyn Bridge.⁴ Na afloop van zijn lezing bekende de spreker dat hij geen historische opleiding had genoten. Nederlandse geschiedtheoretici zouden zich niet zo gauw wagen aan ongefundeerde uitspraken over het vak geschiedenis: daarvoor kennen zij het té goed. Dit blijkt ook uit de handboeken die Chiel van den Akker in zijn artikel heeft besproken: zonder uitzondering geven de auteurs blijk van een gedegen kennis van de geschiedbeoefening in al haar facetten. Moeiteloos geven ze voorbeelden uit de historiografie, of illustreren ze lastige theoretische kwesties aan de hand van concrete methodologische problemen. Verder laveren de auteurs moeiteloos door verschillende nationale tradities en stromingen die ze in de oorspronkelijke taal citeren.

3 Het gaat hier om echte artikelen, niet om recensies en aankondigingen van boeken etc.

4 De term *uncreative writing* is ontleend aan het werk van de Amerikaanse dichter Kenneth Goldsmith, *Uncreative writing: managing language in the digital age* (New York 2011).

De bemiddelaarsrol van de Nederlandse geschiedtheorie verklaart niet alleen haar kracht maar ook haar zwakte. Theoretici in Nederland hebben altijd tussen meerdere disciplines moeten balanceren, zonder ooit echt erkend te worden. Voor historici zijn zij te filosofisch, voor filosofen te historisch, zoals Jacques Bos heeft laten zien. Om zich uit dit dilemma te redden, hebben de meeste geschiedtheoretici zich vanuit een zelfgekozen filosofisch perspectief *boven* de geschiedbeoefening opgesteld. Zo leverde Ankersmit vanuit de analytische filosofie commentaar op het geschiedbedrijf, Lorenz en Van den Braembussche vanuit het perspectief van de sociale wetenschappen, en Van der Dussen vanuit een neo-idealistische geschiedfilosofie. Meestal ging dat goed, maar soms leidde het ook tot botsingen. Wanneer historici genoeg hadden van het belerende vingertje van geschiedtheoretici, zetten zij ze weg als ‘Tupperwareparty’ of als ‘de zelfbenoemde chercheurs van de theoriepolitie’.⁵

Als gevolg van deze scepsis onder historici hebben Nederlandse geschiedtheoretici in de loop der jaren steeds meer afstand tot de geschiedbeoefening genomen. Dit begon al in de jaren tachtig toen sommigen zich in het kielzog van de *linguistic turn* afkeerden van de huis-tuin-en-keuken problemen van de geschiedsvorsing, om zich te concentreren op de hogere sferen van de geschiedschrijving. De afstand tot de geschiedbeoefening groeide toen geschiedtheoretici zich op de golven van de *memory turn* van de jaren negentig steeds meer gingen interes-

5 J.C.H. Blom en B.J.G. de Graaf, ‘Het Srebrenica-onderzoek: een extreem geval van eigentijdse geschiedenis’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 116 (2003) 300-323 aldaar 302.

seren voor fenomenen buiten de geschiedbeoefening zoals de historische ervaring, herinneringscultuur en 'presence'. Sommigen van hen, zoals Frank Ankersmit, kwamen er openlijk voor uit dat theoretische beschouwingen over deze onderwerpen geen enkele implicatie voor de geschiedbeoefening zelf hebben.⁶ Anderen gingen verder en zetten zich openlijk af tegen historici. Zo verklaarde Eelco Runia onlangs dat historici niet kunnen denken.⁷ Met deze provocatie hebben de betrekkingen tussen geschiedtheoretici en historici een dieptepunt bereikt.

Mogelijkheden en bedreigingen

Historici zijn vaak eigenwijs, en daarin schuilt hún kracht. Ondanks de soms arrogante vingertjes van geschiedtheoretici zijn ze gewoon doorgegaan met de uitoefening van hun vak. Hierin hebben zich de laatste jaren vele interessante ontwikkelingen voorgedaan. Historici richten zich steeds meer op de grote problemen van de wereld en bereiken daarmee een steeds groter publiek. Zo riep de *History manifesto* van Jo Guldi en David Armitage wereldwijd vele reacties op en overall verschijnen netwerken die zich bezighouden met de praktische toepassing van historische kennis en methoden.⁸ Zo is het vak wereldgeschiedenis weer salonfähig geworden en in het kielzog daarvan volgt de digitale geschiedenis onder het motto van 'Big Data'. Deze ontwikkelingen stellen historici voor de uitdaging om met het

oog op de oplossing van praktische problemen een enorme hoeveelheid data, vanuit verschillende perspectieven, voor een steeds mondialer publiek inzichtelijk te maken.

Wil de geschiedtheorie in Nederland in de toekomst enige kans van slagen hebben dan zal ze zich op deze ontwikkelingen binnen de geschiedwetenschap moeten bezinnen. Hiervoor moet ze allereerst terugkeren naar haar corebusiness van reflectie op het historische metier als geheel. Dit betekent niet alleen hernieuwde belangstelling voor de geschiedvorsing en de geschiedschrijving, maar vooral ook voor de onderlinge samenhang van die twee aspecten, want dat probleem heeft de vorige generatie geschiedtheoretici laten liggen. Gegeven de nieuwe ontwikkelingen in de geschiedschrijving is het van groot belang dat geschiedtheoretici zich weer gaan bezighouden met de vraag wat het object van de geschiedschrijving is, om zodoende duidelijk te maken waarin de geschiedbeoefening verschilt van de sociale wetenschappen. Als de geschiedtheorie in de toekomst wil meetellen dan zal zij zich ook met de praktische relevantie van geschiedbeoefening moeten gaan bezighouden. De vraag hoe en wat historici kunnen bijdragen aan de oplossing van grote problemen in de wereld zou daarbij leidend kunnen zijn. Gezien de lange traditie van 'plaats bepalen in de tijd' en hun typische bemiddelaarsrol zijn Nederlandse geschiedtheoretici goed geëquipeerd om op deze vraag een antwoord te kunnen geven.

Wat zijn vanuit dit perspectief de voornaamste bedreigingen? Ik zie er twee: te weinig en teveel afstand tussen geschiedtheorie en geschiedbeoefening. Als de geschiedtheorie geen kritische distantie ten

6 Frank Ankersmit, *De sublieme historische ervaring* (Groningen 2007) 19.

7 Eelco Runia, *Moved by the past discontinuity and historical mutation* (New York 2014) xi.

8 Jo Guldi en David Armitage, *The history manifesto* (Cambridge 2014).

opzichte van de geschiedbeoefening bewaart, kan ze onder het mom van 'metatheoretische reflectie' gekaapt worden door diegenen die menen dat historici automatisch óók theoretici zijn. Tegen dit doe-het-zelfen is geen bezwaar, het punt is alleen dat niet duidelijk is wat onder 'metatheoretische reflectie' verstaan moet worden. Reflectie op een vak vindt per definitie op een metaniveau plaats, dus metatheoretische reflectie is één 'meta' te ver. Zeker als we zien dat deze reflectie in de praktijk meestal neerkomt op het verplichte nummer van de 'theoretische verantwoording' waarmee historici de benadering van hun onderwerp plegen te legitimeren. Deze verantwoordingen maken gebruik van geschiedtheoretische noties, maar kunnen toch niet gelijkgesteld worden aan de geschiedtheorie.

De geschiedtheorie stelt namelijk óók problemen aan de orde die verder gaan dan theoretische verantwoordingen in de geschiedschrijving. Van moderne historici, die willen bijdragen aan oplossingen voor de grote problemen van deze tijd, mag verwacht worden dat ze zich positioneren ten opzichte van andere wetenschappen, maar niet dat ze zich volledig inlaten met vraagstukken als de relatie tussen taal en werkelijkheid, waarheid en objectiviteit. Dit zijn de vragen waarmee geschiedtheoretici zich vanouds hebben beziggehouden. Hiermee hebben zij geen monopolie op de antwoorden, maar wel een recht van spreken dat ze ontleen aan hun specialisme. Dit betekent niet dat theoretici zich terug moeten trekken in hun specialisme: als de geschiedtheorie teveel afstand houdt tot de geschiedbeoefening zal ze haar bestaansrecht verliezen. Op het moment dat geschiedtheoretici niet meer kunnen uitleggen waarom hun

vak relevant is voor de beoefening van de geschiedenis, is het gedaan met de theorie.

Twee scenario's

Op grond van deze SWOT-analyse zal ik eindigen met twee scenario's, die volgens de regels van de kunst een titel en een plot krijgen. De 'feiten' zijn uiteraard fictief en zullen naar Staleys advies in de tegenwoordige tijd worden gesteld.

Gestorven in schoonheid: de zwanenzang van de geschiedtheorie in de Lage Landen

Augustus 2016: het tweede congres van de INTH in Ouro Preto, Brazilië is een groot succes. Geïnspireerd door het thema 'The practical past' komen Nederlandse en Vlaamse geschiedtheoretici thuis. Helaas vinden ze geen gehoor. Historici vinden dat ze al lang praktisch bezig zijn en sommige geschiedtheoretici blijven praktische relevantie van geschiedbeoefening het toppunt van banaliteit vinden. *Tijdschrift voor Geschiedenis* wijdt in 2018 nog een nummer aan het thema maar daarna is het over. De Nederlandse geschiedtheorie maakt geen *practical turn*. De aansluiting met historici wordt verbroken en vanaf 2020 nemen afdelingen geschiedenis geen nieuwe theoretici meer aan. Door natuurlijk afvloeiing krimpt de populatie theoretici op historische opleidingen, om rond 2025 geheel van het toneel te verdwijnen. In 2030 promoveert een Braziliaanse historicus op een mooie, maar tragische dissertatie met de titel *Theory of history in the Low Countries: birth, growth, decline and fall (1970-2030)*.

Phoenix: de herrijzenis van de geschiedtheorie in de Lage Landen

Augustus 2016: het tweede congres van de INTH in Ouro Preto, Brazilië is een groot succes. Geïnspireerd door het thema 'The practical past' richten Nederlandse en Vlaamse geschiedtheoretici een eigen subnetwerk op dat zich in samenwerking met historici op de grote problemen van deze tijd stort. Na enige tijd ontdekken zij hoe de problemen van globalisering, het milieu, ongelijkheid en armoede vanuit een historisch perspectief effectief benaderd kunnen worden. Onder de titel 'Big problems have long histories' opent *Tijdschrift voor Geschiedenis* in samenwerking met andere internationale tijdschriften in 2018 een website die *open access* tot tientallen artikelen en boeken biedt. Geschiedtheorie wordt zo 'hot' dat zelfs filosofen er niet meer omheen kunnen: de titel van het wereldcongres van filosofen in 2020 is 'Philosophy and history'. In hetzelfde jaar besluit de Europese Unie om in alle lidstaten geschiedtheorie te integreren met het nieuwe verplichte schoolvak wereldgeschiedenis. Het programma 'The Uses of the Past' wordt het kernthema van het nieuwe ERC-onderzoeksprogramma 'Horizon 2030' waarin Nederlandse en Vlaamse geschiedtheoretici een hoofdrol spelen.

Issue

Met het oog op de twee scenario's rijst een aantal problemen voor geschiedtheoretici in de Lage Landen. Cruciaal is de vraag bij wie ze 'aanhaken'. Duidelijk is dat een hernieuwde oriëntatie op de actuele geschiedbeoefening van cruciaal belang is. Maar vanuit welk perspectief dient dit te

geschieden? Op grond van de recente afleveringen van de internationale vakbladen is het meest te verwachten van een filosofisch perspectief. De geschiedbeoefening is zo gevarieerd, de benaderingen van het verleden zijn zo talrijk dat alleen een conceptuele analyse van de problematiek helderheid kan brengen. Geschiedtheoretici kunnen daarom het beste weer aansluiting zoeken bij de filosofie, en meer in het bijzonder bij de praktische filosofie die juist in de Lage Landen een hoge vlucht heeft genomen. Bemiddelend tussen historici en filosofen kunnen geschiedtheoretici zo bijdragen aan een nieuwe *rapprochement* tussen theorie en praktijk waarmee ze een oude belofte inlossen. De grote vraag is dan of geschiedtheoretici zich met de grote problemen van deze tijd willen bezig houden. De tijd zal het leren.

Over de auteur

Rik Peters is universitair hoofddocent aan de afdeling geschiedenis van de Universiteit Groningen. Hij doceert de vakken theorie van de geschiedenis, retorica en leer-geschiedenis en verricht onderzoek naar het gebruik van het verleden in de retorica. E-mail: r.g.p.peters@rug.nl